

Katarzyna BALBUZA

„OBCY” OSZCZĘDZENI W TRIUMFACH RZYMSKICH Losy prominentnych jeńców w Rzymie w okresie schyłku republiki i w epoce pryncypatu

Wraz z końcem republiki i początkiem pryncypatu można zaobserwować pewne zmiany w traktowaniu jeńców barbarzyńskich, którym częściej niż w okresie wcześniejszym darowywano życie. Następuje ponadto indywidualizacja podejścia do barbarzyńskich kobiet biorących udział w procesjach triumfalnych. Rzymianie nierzadko zaczynają traktować je jako równych sobie rangą, świadomych swoich działań wrogów. Jakie były dalsze losy tych, którzy zachowywali życie? Czy jako przedstawiciele obcych kultur odnajdywali się w społeczeństwie rzymskim?

Okazje do świętowania spektakularnych zwycięstw oręża rzymskiego zdarzały się w epoce cesarstwa zdecydowanie rzadziej niż w okresie republiki¹. Przyczyniały się do tego nie tylko nieliczne kampanie, w wyniku których przyłączano do Imperium nowe terytoria, ale i ograniczenie prawa do uroczystego obchodzenia triumfu do osoby cesarza i członków rodziny cesarskiej (ostatnie zjawisko miało swoją genezę za pryncypatu Augusta)². Owe rzadkie, acz spektakularne triumfy były za czasów pryncypatu znaczącym elementem cesarskiej ideologii zwycięstwa³. Istotne znaczenie odgrywali w niej eksponowani w ceremonii triumfalnej prominentni reprezentanci obcych, podbitych przez Rzym społecznościami – barbarzyńscy jeńcy wojenni. Ich obecność w pochodzie triumfalnym, miejsce, jakie w nim fizycznie zajmowali (tuż przed triumfotorem, w jednej linii), a także ich wysoki status polityczny miały olbrzymie znaczenie

¹ Zob. K. B a l b u z a, *The Semiotics of Triumph and Social Communication in the Roman Empire during the Principate Era*, w: *Explicit and Implicit Meanings of Cultural Communication / Jawnyje i skrytyje smysły kulturnoj komunikacyi*, red. K. Jędraszczyk, Wydawnictwo Naukowe Contact, Gniezno 2015, s. 237-257.

² Szerzej o reorganizacji instytucji triumfu w czasach Augusta zob. t a ż, *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005, s. 45-68. Zob. też: T. I t g e n s h o r s t, *Die Transformation des Triumphes in augusteischer Zeit*, w: *Der römische Triumph in Prinzipat und Spätantike*, red. F. Goldbeck, J. Wienand, De Gruyter, Berlin 2017, s. 59-81.

³ Na temat triumfu okresu cesarstwa i jego znaczenia ideologicznego, a także jego roli w autoprezentacji cesarzy rzymskich zob. K. B a l b u z a, *Die Siegesideologie von Octavian Augustus*, „Eos” 86(1999) nr 2, s. 267-299; t a ż, *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*; zob. też: *Der römische Triumph...* (tam również aktualna literatura przedmiotu).

ideologiczne i propagandowe⁴. Byli żywym, naocznym dowodem rzymskiej skuteczności na polu walki, zwyciężkości i zasięgu ekspansji Imperium Romanum. Specjalnie wyselekcjonowani jeszcze w kraju prowadzonych działań militarnych, transportowani byli do Rzymu i trzymani pod strażą na potrzeby triumfu. Ich nierzadko egzotyczny wygląd – podkreślany przez stroje etniczne, insygnia władzy, niekiedy inny kolor skóry – miał niebagatelne znaczenie. Im bardziej szokujące i imponujące wrażenie wywoływali, tym większa była chwała triumfatora.

Zgodnie z tradycją jeńcy powinni byli zginąć w trakcie triumfu⁵. Miejscem, gdzie zwykle tracili życie, było więzienie mamertyńskie (łac. carcer Tullianum, carcer Mamertinus), podziemny loch należący do starego więzienia państwowego⁶. Dopiero po otrzymaniu od posłańca informacji o ich zabiciu następowało wypełnienie obrzędów rytualnych na Kapitolu. Trzeba zauważyć, że mimo iż akt śmierci jeńców miał wymiar rytualny i symboliczny, nie wszystkich pozbawiano życia.

Wraz z końcem republiki i początkiem pryncypatu można zaobserwować pewne zmiany w traktowaniu jeńców barbarzyńskich, którym częściej niż w okresie wcześniejszym darowywano życie⁷. Następuje ponadto indywidu-

⁴ Zagadnienie roli jeńców w ceremonii triumfalnej przeanalizowała ostatnio Ida Östenberg (zob. I. Östenberg, *Staging the World: Spoils, Captives and Representations in the Roman Triumphal Procession*, Oxford University Press, Cambridge 2009). Zob. też: K. Balbuz, *Confrontation of the captivi nobiles and the Triumphator in the Roman Triumphal Ceremony*, w: *Przemoc w świecie starożytnym: źródła, struktura, interpretacje*, red. D. Słapek, I. Łuć, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017, s. 135-149; a ż, „[...] Publiusz Scypion Syfaksa, Lucjusz Paulus Perseusza, a inni jeszcze innych śpętaných królów ludowi rzymskiemu pokazali”. *Symboliczna interakcja między nobiles captivi i triumphatorem*, w: „Szczecińskie Studia nad Starożytnością”, red. P. Briks, M. Cieśluk, D. Okoń, t. 4, Szczecin (w druku).

⁵ Zob. m.in. E. Wallisch, *Die Opfer der römischen Triumphe* (dysertacja), Tübingen 1951.

⁶ Opis więzienia zob. G. Salustiusz, *Sprzysiężenie Katyliny*, ks. LV, rozdz. 3-4, tłum. K. Kumaniecki, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1947, s. 95. Por. m.in. C. Hulsén, *Das Forum Romanum: seine Geschichte und seine Denkmäler*, Loescher, Rom 1905, s. 112-116; M. Grant, *The Roman Forum*, Weidenfeld & Nicolson, London 1970, s. 127. Zabijanie jeńców w więzieniu mamertyńskim nie było regułą (por. np. przytoczony w tym artykule casus Szymona Bar Giory).

⁷ W epoce republikańskiej przykładów niezabijania jeńców było niewiele. Por. np. przypadek oszczędzenia życia królowi Perseuszowi i jego synowi w triumfie Lucjusza Emiliusza Paulusa (łac. L. Aemilius Paullus), który odbył się w 167 roku przed Chrystusem „ex Macedonia et rege Perse” („z Macedonii i króla Perseusza”) (por. *Inscriptiones Italiae*, t. 13, cz. 1, *Fasti consulares et triumphales*, red. A. Degraffi, Libreria dello Stato, Roma 1947, s. 556; T. Liviusz, *Dzieje Rzymu od założenia miasta*, ks. XLV, rozdz. 40, 1-7, tłum. M. Brożek, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1982, s. 238; *The Library of History of Diodorus Siculus*, ks. XXXI, rozdz. 8, 9-12, tłum. F.R. Walton, t. 11, Harvard University Press, London 1957, s. 325; Wellėjusz Paterkulius, *Historia rzymska*, ks. I, rozdz. 9, 3, tłum. i oprac. E. Zwolski, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1970, s. 12; Plutarch, *Aemilius Paulus*, rozdz. 32-34, w: *Plutarch's Lives*, t. 6, tłum. B. Perrin, Harvard University Press, London 1954, s. 440-447. Na temat triumfu por. T. Itgenhorst, *Tota illa pompa: der Triumph in der römischen Republik*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2005, s. 231-235 (Katalogtext, nr 200); M.R. Pelikan Pittenger,

alizacja podejścia do barbarzyńskich kobiet biorących udział w procesjach triumfalnych. Rzymianie nierzadko zaczynają traktować je jako równych sobie rangą, świadomych swoich działań wrogów⁸. Jakie były dalsze losy tych, którzy zachowywali życie? Czy jako przedstawiciele obcych kultur odnajdywali się w społeczeństwie rzymskim?

W triumfach z okresu schyłkowej republiki i pryncypatu, podobnie jak za republiki, wielu prominentnych jeńców nadal traciło życie. Już trzy triumfy kurulne (łac. *triumphus curulis*) Oktawiana, które odbyły się w dniach 13-15 sierpnia 29 roku przed Chrystusem⁹, były widownią okrutnej śmierci zadanej przedstawicielom pokonanych ludów. Taki los spotkał Adiatoryksa, syna Domnekleiusa, tetrarchy Galatów, arcykapłana, tyrana Heraklei Pontyjskiej (łac. *Heraclea Pontica*) i tetrarchę Tektosagów. Swoją pozycję w Heraklei zawdzięczał wrogowi Oktawiana, Markowi Antoniuszowi (łac. *M. Antonius*), którego był stronnikiem. Jako odpowiedzialny za dokonanie masakry kolonistów rzymskich w Heraklei, która miała miejsce tuż przed bitwą pod Akcjum, został doprowadzony do Oktawiana, który polecił umieścić go wśród rzeszy jeńców wiedzionych w triumfie. Następnie Adiatoryks poniósł śmierć wraz z młodszym synem¹⁰. Pierwotnie miał z nim zginąć starszy syn o imieniu Dyteutus, ostatecznie jednak przeżył on na skutek intrygi swojego młodszego brata. Ten podał się za Dyteutusa, celowo wprowadzając Rzymian w błąd. Uważał, że po

Contested Triumphs: Politics, Pageantry and Performance in Livy's Republican Rome, University of California Press, Berkeley 2008, s. 246-274). Na polecenie senatorów król Perseusz wraz z synem Aleksandrem zostali po triumfie odesłani do Alba Fucens, gdzie osadzono ich w więzieniu, w którym panowały trudne warunki (por. *L i w i u s z*, dz. cyt., ks. XLV, rozdz. 42, 4, s. 240n.; *The Library of History of Diodorus Siculus*, ks. XXXI, rozdz. 9, s. 334n.; *Valerii Maximi Factorvm et Dictorum Memorabilium libri novem*, ks. V, rozdz. 1, 1c, B.G. Teubner, red. C. Kempf, Lipsiae 1888, s. 216; *P l u t a r c h*, dz. cyt., ks. XXXVII, rozdz. 1-2, s. 450-453; *Ioannis Zonarae Epitome Historiarum*, ks. IX, rozdz. 24, 5, red. L.A. Dindorf, B.G. Teubner, Lipsiae 1870, t. 3, s. 152n.). Król miał tu przebywać siedem dni, po czym został przeniesiony w inne miejsce. Dzieci Perseusza – syn Filip i córka króla – zmarły wraz z nim w więzieniu w Alba Fucens (por. *P l u t a r c h*, dz. cyt., ks. XXXVII, rozdz. 2-3, s. 452n.; *The Library of History of Diodorus Siculus*, ks. XXXI, rozdz. 9, 1, s. 335). Natomiast drugi syn Perseusza, Aleksander, nauczył się języka łacińskiego i pracował jako sekretarz urzędników rzymskich (por. *P l u t a r c h*, dz. cyt., 37, 3, s. 452n.).

⁸ Zob. *B a l b u z a*, *Confrontation of the captivi nobiles and the Triumphator in the Roman Triumphal Ceremony*.

⁹ Na temat triumfu Oktawiana por. *K. B a l b u z a*, *Der Triumph im Dienste dynastischer Politik*, w: *Der römische Triumph in Prinzipat und Spätantike*, red. F. Goldbeck, J. Wienand, De Gruyter, Berlin 2017, s. 257, przyp. 14. Szczegółowe omówienie zagadnienia triumfu z okresu Augusta zob. *Triplici invectus triumpho. Der römische Triumph in augusteischer Zeit*, red. H. Krasser, D. Pausch, I. Petrovic, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2008. Por. też: *B a l b u z a*, *Triumphator. Triumfi ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, s. 69-80; *I t g e n s h o r s t*, *Die Transformation des Triumphes in augusteischer Zeit*, s. 59-81.

¹⁰ Por. *The Geography of Strabo*, ks. XII, rozdz. 3, 6, tłum. H.L. Jones, Harvard University Press, London 1961, t. 5, s. 378n.

śmierci Adiatoryksa Dyteutus znacznie lepiej niż on zaopiekuje się rodziną¹¹. W triumfie Oktawiana stracił życie również inny zdrajca młodego Cezara, znamienity jeniec azjatycki, Aleksander z Emezy, brat Jamblicha I¹². Bez ofiar z okazji triumfu nie obyło się też w okresie późniejszym. Między innymi podczas triumfu Wespazjana i Tytusa w czerwcu 79 roku¹³, celebrowanego dla uczczenia końca wojny żydowskiej, stracono jednego z przywódców powstania antyrzymskiego, Szymona Bar Giora¹⁴. Z zarzuconym na szyję stryczkiem zaprowadzono go na Forum, tam, gdzie tracono skazańców. Po katuszach, jakie wycierpiał od strażników, wykonano na nim wyrok przez powieszenie¹⁵.

Jak zauważono wyżej, śmierć znakomitych jeńców miała służyć celom rytualnym i politycznym. Wielu jeńcom darowano jednak życie. Warto przytoczyć w tym miejscu wzmiankowanego przed chwilą Dyteutusa, w przypadku którego August odstąpił od wymierzenia sprawiedliwości. Triumf przeżył też Baton, wódz plemienia iliryjskich Dezydiatesów (łac. Daesitiates), przywódca powstania antyrzymskiego w Panonii, które wybuchło w latach 6-9 po Chrystusie¹⁶. Po bitwie pod Andetrium, nieopodal Salony (łac. Salona), w 9 roku po Chrystusie, oddał się w niewolę rzymską wraz z synem o imieniu Scewa (łac. Sceva). Stanąwszy przed obliczem Tyberiusza, nie powiedział nic na swoją obronę. Bronił natomiast swoich ludzi. Zapytany o powody buntu, miał odpowiedzieć, że winę za jego wszczęcie ponoszą sami Rzymianie, którzy wykazali się podczas kampanii ogromnym okrucieństwem¹⁷. Baton i – jak można zakładać – jego syn zostali wraz z innymi jeńcami przetransportowani do stolicy, aby wziąć udział w pochodzie triumfalnym Tyberiusza nad Panonią i Dalmacją, który miał miejsce 23 października 12 roku po Chrystusie¹⁸. Z ko-

¹¹ Por. tamże, ks. XII, rozdz. 3, 35, s. 436-439.

¹² Por. *Dio's Roman History*, ks. LI, rozdz. 2, 2, tłum. E. Cary, Harvard University Press, London 1955, t. 6, s. 7.

¹³ Na temat triumfu Wespazjana i Tytusa zob. B a l b u z a, *Der Triumph im Dienste dynastischer Politik*, s. 268, przyp. 116; t a ż, *The Semiotics of Triumph and Social Communication in the Roman Empire during the Principate Era*, s. 244, przyp. 37.

¹⁴ O wzięciu do niewoli Szymona pisze Józef Flawiusz (por. J. F l a w i u s z, *Wojna żydowska*, ks. VI, rozdz. 9, 4; ks. VII, rozdz. 2, 2; ks. VII, rozdz. 5, 3, tłum. J. Radożycki, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1995, s. 387, 393, 399).

¹⁵ Por. tamże, ks. VII, rozdz. 154-155, s. 401; tamże, ks. VI, rozdz. 433-434, s. 387; *Dio's Roman History*, ks. LXV, rozdz. 7, 1, tłum. E. Cary, Harvard University Press, London 1925, t. 8, s. 271.

¹⁶ Por. *Corpus Inscriptionum Latinarum*, red. T. Mommsen, Reimer, Berolini 1872, t. 5, nr 3346 (*bellum Batonianum*).

¹⁷ Por. *Dio's Roman History*, ks. LVI, rozdz. 16, 3, tłum. E. Cary, Harvard University Press, London 1955, t. 7, s. 37.

¹⁸ Por. B a l b u z a, *Triumph im Dienste dynastischer Politik*, s. 264, przyp. 81. W latach 13-15 po Chrystusie mennica w Lugdunum wyemitowała aureusy i denary z przedstawieniem Tyberiusza jako triumfatora w kwadrydze triumfalnej. Monety służyły najpewniej jako żołd dla legionistów stacjonujących na limesie (na temat emisji upamiętniających triumfy okresu cesarstwa zob. P.F. M i t t a g,

lei podczas rzymskich działań militarnych w Germanii do niewoli rzymskiej dostały się dzieci wodza Cherusków Segestesa, Segimundus oraz Thusnelda, żona wroga Rzymu Arminiusza. Co ciekawe, wydał ich Rzymianom sam Segestes, który był sprzymierzeńcem Rzymu i posiadał nadane mu jeszcze za Augusta obywatelstwo rzymskie (jego pełne imię brzmiało C. Iulius Segestes)¹⁹. Wysyłając do Germanika jako jeńców własne dzieci, Germanin dał wyraz swojej lojalności względem Rzymu. Jak można przypuszczać, decyzja przekazania brzemiennej córki mogła być dla niego trudna²⁰, i to nie tylko ze względu na tradycyjne obawy Germanów przed popadnięciem ich kobiet w niewolę, o czym pisze Tacyt²¹. Jako żona Arminiusza, przywódcy Cherusków, Thusnelda została uznana za współwinną wrogich działań jej męża względem Rzymu (1). Tacyt podkreśla jej wierność mężowi²². Za winnego uznany został również Segimundus, posiadający, podobnie jak ojciec, obywatelstwo rzymskie i pełniący funkcję kapłana w Ara Ubiorum. Jego błędem było sprzeniewierzenie się ojcu i przejście na stronę Arminiusza. Rodzeństwo przybyło do Rzymu jeszcze w 15 roku po Chrystusie i tu czekało kolejne dwa lata na swój hańbiący udział w triumfie Germanika, który odbył się 26 maja 17 roku po Chrystusie. W triumfie tym wziął udział również trzyletni (lub nieco młodszy²³) syn Thusneldy, Thumelicus²⁴. Inne przykłady oszczędzenia życia wybitnym jeńcom,

Die Triumphatordarstellung auf Münzen und Medaillons, w: *Der römische Triumph*, s. 419-452; na temat emisji odnoszących się do triumfu Tyberiusza zob. tamże, s. 423, ryc. 14.6). Na temat samego triumfu por. B a l b u z a, *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, s. 80-82; t a ż, *Triumph im Dienste dynastischer Politik*, s. 264. Zob. też: F. G o l d b e c k, *Die Triumphe der julisch-claudischen Zeit*, w: *Der römische Triumph*, s. 103-122.

¹⁹ Por. P. K o r n e l i u s z T a c y t, *Roczniki*, ks. I, rozdz. 58, w: tenże, *Dzieła*, tłum. S. Hamer, Czytelnik, Warszawa 2004, s. 66n.

²⁰ Por. tamże, ks. I, rozdz. 58-59, s. 66-68. Syn Thusneldy, Thumelicus, urodził się już w niewoli rzymskiej.

²¹ Por. t e n ż e, *Germania*, rozdz. 8, tłum. T. Płóciennik, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008, s. 68n.

²² Por. t e n ż e, *Roczniki*, ks. I, rozdz. 57, s. 66.

²³ Por. Ö s t e n b e r g, dz. cyt., s. 139, przyp. 51.

²⁴ Na temat triumfu Germanika por. B a l b u z a, *Triumph im Dienste dynastischer Politik*, s. 266, przyp. 97. Zob. też: G. P o h l m e y, *Der Triumph im allgemeinen, der Triumphzug des Aemilius Paullus, Germanikus, Titus*, Bartelsmann, Gütersloh 1891, s. 51-72 (opis triumfu i samej Thusneldy zawiera elementy niepoświadczone przez źródła); D. T i m p e, *Der Triumph des Germanicus: Untersuchungen zu den Feldzügen der Jahre 14-16 n. Chr. in Germanien*, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 1968; por. B a l b u z a, *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, s. 201-204; G o l d b e c k, dz. cyt., s. 106-109. Dieter Timpe niesłusznie datuje triumf Germanika na lato 15 roku po Chrystusie (por. T i m p e, dz. cyt., s. 46, 56). Na temat obecności kobiet, również barbarzyńskich, w triumfie Germanika zob. H.W. B e n a r i o, *Females in Germanicus' Triumph*, „Ancient History Bulletin” 19(2005) nr 3, s. 176-180. O udziale kobiet, tak barbarzyńskich, jak i rzymskich, w triumfach rzymskich pisze Marleen B. Flory (zob. M.B. F l o r y, *The Integration of Women into the Roman Triumph*, „Historia” 47(1998) nr 4, s. 489-494).

przedstawicielom obcych społeczności, pochodzą z trzeciego wieku i wiążą się z triumfem cesarza Aureliana z roku 274, w którym zaprezentowano wielką rzeszę jeńców ze Wschodu i Zachodu, w tym tych najznamienitszych – Zenobię, królową Palmyry, wraz z synami, Herenianem i Timolaosem, oraz Tetryków z Imperium Galliarum²⁵. Co do samej Zenobii, istnieje w źródłach kilka różnych wersji dotyczących jej dalszych losów po pojmaniu przez Rzymian. Niektóre z nich wykluczają udział królowej w triumfie Aureliana²⁶. Według jednej, autorstwa Zosimosa²⁷, Zenobia umarła z powodu choroby lub głodu już podczas podróży powrotnej Aureliana do Europy. Również inni jeńcy zginęli – utonęli w morzu. Przeżyć miał jedynie jej syn Waballat. Niektórzy badacze dają wiare

²⁵ Na temat triumfu Aureliana por. B a l b u z a, *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, s. 148-158; t a ż, *The Semiotics of Triumph and Social Communication in the Roman Empire during the Principate Era*, s. 248, przyp. 64; t a ż, *Confrontation of the captivi nobiles and the Triumphator in the Roman Triumphal Ceremony*, s. 139, przyp. 24. Dietmar Kienast niesłusznie przypisuje Aurelianowi odbycie dwóch triumfów (por. D. K i e n a s t, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2011, s. 234). Według badacza pierwszy triumf miał mieć miejsce w roku 273 jako efekt zwycięstwa nad Zenobią (na podstawie przekazu Zosimosa – por. Z o s i m o s, *Nowa historia*, ks. I, rozdz. 61, tłum. H. Cichocka, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1993, s. 79n.), drugi zaś w roku 274 po zwycięstwie nad Tetrykusem I (na podstawie relacji Aureliusza Wiktora – por. S. A u r e l i u s z W i k t o r, *Zarys historii cesarzy*, ks. 35, rozdz. 5, tłum. I. Lewandowski, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2010, s. 85). Streszczenie dyskusji na temat datowania triumfu zob. U. H a r t m a n n, *Claudius Gothicus and Aurelianus*, w: *Die Zeit der Soldatenkaiser. Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235-284)*, red. K.P. John, U. Hartmann, T. Gerhard, Akademie-Verlag, Berlin 2008, s. 319, przyp. 68. Por. też: R. S u s k i, *Konsolidacja cesarstwa rzymskiego za panowania cesarza Aureliana 270-275*, Avalon, Kraków 2008, s. 183n. Szerzej na temat triumfu Aureliana zob. m.in. L. H o m o, *Essai sur le règne de l'empereur Aurélien (270-275)*, Fontemoing, Paris 1904, s. 122-130. Zob. też: E. M e r t e n, *Zwei Herrscherfeste in der Historia Augusta. Untersuchungen zu den pompae der Kaiser Gallienus und Aurelianus*, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 1968. Por. A. W a t s o n, *Aurelian and the Third Century*, Routledge, London 1999, s. 101, 177-179; U. H a r t m a n n, *Das palmyrenische Teilreich*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2001, s. 411n.; B a l b u z a, *Triumfator. Triumf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, s. 148-158; T. K o t u l a, *Aurelian i Zenobia*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 2006, s. 125-130; H a r t m a n n, *Claudius Gothicus and Aurelianus*, s. 319; S u s k i, dz. cyt., s. 182-192. Zob. M. H a a k e, „*Trophäen, die nicht vom äußeren Feinde gewonnen wurden, Triumphe, die der Ruhm mit Blut befleckt davon trug...*”. *Der Sieg im imperialen Bürgerkrieg im „langen dritten Jahrhundert“ als ambivalentes Ereignis*, w: *Civil War in Ancient Greece and Rome: Contexts of Disintegration and Reintegration*, red. H. Börm, M. Mattheis, J. Wienand, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2016, s. 237-301. Na temat triumfów z okresu kryzysu zob. M. H a a k e, *Zwischen Severus Alexanders Triumph über die Sāsāniden im Jahre 233 und den Triumphfeierlichkeiten Diocletians und Maximians im Jahre 303*, w: *Der römische Triumph*, s. 357-395.

²⁶ Przegląd stanowisk naukowych na ten temat znajduje się w pracy autorstwa Rexa Winsbury'ego (por. R. W i n s b u r y, *Zenobia of Palmyra. History, Myth and the Neo-Classical Imagination*, Duckworth, London 2010, s. 135).

²⁷ Por. Z o s i m o s, dz. cyt., 1, 59, s. 79.

wersji Zosimosa o śmierci Zenobii przed triumfem²⁸. Inni jej przeczą²⁹ z uwagi na to, że przekazy większości autorów antycznych zgadzają się co do tego, że królowa Palmyry dotarła jednak do Rzymu i była prowadzona w pochodzie triumfalnym Aureliana³⁰. Cesarz oszczędził życie również drugiego „drogocennego” jeńca – władcy Imperium Galliarum, a jednocześnie senatora rzymskiego o galijskich korzeniach, Tetrykusa I, który poddał się dobrowolnie³¹ i kroczył w orszaku triumfalnym wraz ze swym synem Tetrykusem II.

Powody darowania życia prominentnym jeńcom mogły być różnorakie, trzeba jednak podkreślić, że zacni przedstawiciele społeczności podbitych przez Rzym najczęściej zawdzięczali życie łasce cesarskiej (łac. *clementia Caesaris*). Tak było w przypadku Batona³². Cesarz oszczędził go, zdaniem Swetoniusza, z wdzięczności za uratowanie życia. Wódz Desidiatesów miał się bowiem w przeszłości przyczynić do wybawienia Tyberiusza z opresji w sytuacji, gdy ten, wraz z legionami, został osaczony przez wrogów. Trzeba jednak dodać, że decyzja o pozostawieniu Batona przy życiu nie przeszkodziła cesarzowi w wyeksponowaniu go w pochodzie triumfalnym. Dopiero po ceremonii triumfalnej, którą przeżył, zacny jeńiec odebrał swoją nagrodę. Najpierw został sowiec wynagrodzony przez cesarza, a następnie deportowany do Rawenny, miasta, które było wówczas miejscem zesłania więźniów politycznych. Tam mimo statusu jeńca w dostatku spędził resztę swoich dni, ciesząc się powszechnym sza-

²⁸ Na przykład Dietmar Kienast uznaje informacje o udziale Zenobii w triumfie za fikcyjne (por. K i e n a s t, dz. cyt., s. 242). Por. też: Y. Z a h r a n, *Zenobia between Reality and Legend*, Gilgamesh Publishing, Oxford 2003, s. 15n.

²⁹ Por. np. P.A. F é v r i e r, *Essai sur l'histoire politique et économique de Palmyre*, Vrin, Paris 1931, s. 136; E. W i l l, *Les Palmyréniens. La Venise des sables*, Colin, Paris 1992, s. 194; E. E q u i n i S c h n e i d e r, *Septimia Zenobia Sebaste*, L'Erma di Bretschneider, Roma 1993, s. 54-60; K o t u l a, dz. cyt., s. 108; W a t s o n, dz. cyt., s. 83n.; H a r t m a n n, *Das palmyrenische Teilreich*, s. 411n.; t e n ż e, *Das palmyrenische Teilreich*, w: *Die Zeit der Soldatenkaiser*, s. 372; B a l b u z a, *Triumfator. Triumpf i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, s. 148-158; S u s k i, dz. cyt., s. 182-192.

³⁰ Por. m.in. F e s t u s, *Breviarium dziejów ludu rzymskiego*, ks. XXIV, 1, w: *Breviaria dziejów rzymskich*, tłum. P. Nehring, B. Bibik, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 275; E u t r o p i u s z, *Breviarium od założenia miasta*, ks. IX, 13, w: *Breviaria dziejów rzymskich*, s. 232; *Trzydziestu pretendentów*, w: *Historycy Cesarstwa Rzymskiego. Żywy cesarzy od Hadriana do Numeriana*, tłum. H. Szelest, oprac. H. Szelest, Czytelnik, Warszawa 1966, s. 353; J o r d a n e s, *Historia Romana*, rozdz. 291, w: *Iordanis Romana et Getica*, red. T. Mommsen, Apvd Weidmannos, Berolini 1882, s. 37; *Ioannis Zonarae Epitome Historiarum*, ks. 12, rozdz. 27, s. 152n.

³¹ Por. *Historycy Cesarstwa Rzymskiego. Żywy cesarzy od Hadriana do Numeriana*, rozdz. 24, 2, s. 348. Odnośnie do motywów kierujących Tetrykusem w sprawie poddania się Aurelianowi por. E. D e m o u g e o t, *La formation de l'Europe et les invasions barbares*, t. 1, *Des origines germaniques à l'avènement de Dioclétien*, Aubier, Paris 1969, s. 518.

³² Por. O w i d i u s z, *Ex Ponto*, ks. II, rozdz. 1, 46, w: tenże, *Tristia. Ex Ponto*, tłum. A.L. Wheeler, Harvard University Press, London 1939, s. 320n.

cunkiem³³. Łasce cesarskiej również zawdzięczali swoje życie wzmiankowani wcześniej bliscy Segestesa, którzy opowiedzieli się po stronie wroga Rzymian, Arminiusza. Strabon, który przebywał w Rzymie podczas uroczystości triumfalnej Germanika i mógł być jej naocznym świadkiem³⁴, zwraca uwagę na nieobecność w ceremonii Arminiusza, którego Rzymianom nie udało się pojąć³⁵. Wspomniany Segestes był honorowym widzem i specjalnym gościem w trakcie uroczystości³⁶. W mowie skierowanej do Tyberiusza, którą Tacyt wkłada w jego usta, Germanin wstawia się za dziećmi, prosząc o wybaczenie ich win. Błąd syna tłumaczył młodym wiekiem, w którym popełnia się wiele nieostrożności, nie widział jednak usprawiedliwienia dla winy córki³⁷. Decyzję dotyczącą ich losu Segestes wspaniałomyślnie pozostawił cesarzowi. Ten obiecał w swojej łaskawości wolność (łac. *libertas*) i bezpieczeństwo (łac. *incolumitas*) dla jego dzieci, a jemu samemu rezydencję w prowincji³⁸. Podobnie jednak jak w przypadku Batona, Segimundus pomimo przyjaznego przyjęcia w Rzymie musiał wraz z pozostałymi jeńcami, między innymi z siostrą Thusneldą i Thumelicusem, wziąć udział w triumfie Germanika. Synowi Thusneldy darowano życie, jak zresztą większości prowadzonych w triumfach dzieci królów i wodzów. Po triumfie często umożliwiano im asymilację w społeczeństwie rzymskim i edukację. Warto w tym miejscu przywołać znane przykłady z epoki republiki: Juby II (łac. C. Iulius Iuba II), syna króla Mauretanii, Juby I, który wraz z ojcem, pokonanym przez Cezara pod Tapsus (łac. Thapsus), brał udział w triumfie Cezara z Afryki w roku 46 przed Chrystusem³⁹, czy kilkunastoletniej Kleopatry Selene⁴⁰. Córka Kleopatry i Marka Antoniusza uczestniczyła w triumfie Oktawiana wraz ze swoim rodzeństwem, Aleksandrem Heliosem i – prawdopodobnie – Ptolemeuszem Filadelfosem. W epoce cesarstwa, wyrazem *clementia Caesaris* było również darowanie życia wspomnianym wcześniej jeńcom z Palmyry, Zenobii i jej synom, Herenianowi i Timolaosowi⁴¹, a także galijskim Tetrykom.

³³ Por. G. Swetoniusz Trankwillus, *Żywoty Cezarów*, tłum. J. Niemirska-Pliszczyńska, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1987, s. 145 (rozdz. 20, „Tyberiusz”).

³⁴ Por. D. Duck, *Strabo of Amasia: A Greek Man of Letters in Augustan Rome*, Routledge, London 2000, s. 86n.

³⁵ Por. Tacyt, *Roczniki*, ks. I, rozdz. 55; ks. II, rozdz. 41, s. 65, 97.

³⁶ Por. *The Geography of Strabo*, ks. VII, rozdz. 1, 4, s. 160-163.

³⁷ Została poślubiona przez Arminiusza wbrew woli ojca (por. Tacyt, *Roczniki*, ks. I, rozdz. 55; ks. I, rozdz. 58, s. 65-67).

³⁸ Por. tamże, ks. I, rozdz. 58, s. 66n.

³⁹ Por. Plutarch, w: tenże, *Żywoty sławnych mężów*, tłum. M. Brożek, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1955, s. 745n. (rozdz. 55, „Cezar”).

⁴⁰ Por. *Dio's Roman History*, ks. LI, rozdz. 15, 6, t. 6, s. 42n.

⁴¹ Por. P. Southern, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen*, Continuum, London 2008, s. 160.

Jakie były dalsze losy jeńców oszczędzonych przez triumfatorów? Juba II, który uczestniczył w triumfie Cezara z Afryki w 46 roku przed Chrystusem, za Augusta otrzymał wychowanie, edukację i status obywatela rzymskiego⁴². Jako Gajusz Juliusz Juba Numidyjczyk wszedł do najbardziej zaufanego otoczenia Oktawiana⁴³, a także towarzyszył mu w kampaniach wojennych⁴⁴. Dzięki gruntownemu wykształceniu pisał greckojęzyczne dzieła o tematyce historycznej i geograficznej, a także prace poświęcone gramatyce⁴⁵. Był znawcą sztuki. Ostatecznie August pozwolił mu objąć po ojcu władzę w Mauretanii⁴⁶. Juba II poślubił córkę Marka Antoniusza i Kleopatry VII, Kleopatę Selene⁴⁷, wcześniej mającą również status barbarzyńskiego jeńca triumfalnego⁴⁸. Selene urodziła Jubie syna, Ptolemeusza, przyszłego króla Mauretanii, oraz córkę o nieznanym imieniu. O losach brata bliźniaka Kleopatry Selene, Aleksandra Heliosa, oraz najmłodszego brata, Ptolemeusza Filadelfosa, którzy wraz z Selene brali udział w triumfie Oktawiana, nie można stwierdzić nic pewnego. Być może ich życie zostało oszczędzone przez grzeczność względem Kleopatry Selene i udali się oni razem z siostrą na dwór do Mauretanii⁴⁹. Ostatni z wymienionych zmarł co prawda w 29 roku przed Chrystusem, czyli w tym samym roku, w którym odbył się triumf, lecz nie mamy przesłanek, aby zdarzenia te ze sobą wiązać. Być może raczej ma Duane Roller, która uważa, że obaj bracia zmarli po roku 29⁵⁰.

⁴² Por. *Dio's Roman History*, ks. LI, rozdz. 15, 5, s. 42n.

⁴³ Por. A v i e n u s, *Ora Maritima*, rozdz. 279-280, w: *Rufi Festi Avieni Carmina*, red. A. Holder, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim 1965, s. 154.

⁴⁴ Juba II brał udział w kampanii przeciwko Markowi Antoniuszowi (por. *Dio's Roman History*, ks. LI, rozdz. 15, 6, s. 42n.).

⁴⁵ Por. P l u t a r c h, *Żywoty sławnych mężów*, s. 745n.

⁴⁶ Por. *Dio's Roman History*, ks. LIII, rozdz. 26, 2, s. 260n.; *The Geography of Strabo*, ks. XVII, rozdz. 3, 7, tłum. H.L. Jones, Harvard University Press, London 1967, t. 8, s. 168n.; T a c y t, *Roczniki*, ks. 4, rozdz. 5, s. 158. Zob. też: M. C o l t e l l o n i - T r a n n o y, *Le Royaume de Maurétanie sous Juba II et Ptolémée (25 av. J.-C.-40 ap. J.-C.)*, CNRS Editions, Paris 1997; D. R o l l e r, *The World of Juba II and Kleopatra Selene: Royal Scholarship on Rome's African Frontier*, Routledge, London 2003.

⁴⁷ Por. *The Geography of Strabo*, ks. XVII, rozdz. 3, 7, s. 168n.; P l u t a r c h, *Żywoty sławnych mężów (z żywotów równoległych)*, tłum. M. Brożek, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1996, s. 301, 327 (rozdz. 36, 38, „Antoniusz”); *Dio's Roman History*, ks. LI, rozdz. 15, s. 42n.; S w e t o n i u s z, dz. cyt., s. 186 (rozdz. 26, „Gajus Kaligula”).

⁴⁸ Po śmierci rodziców Selene została wzięta na wychowanie przez Oktawię, była żoną Antoniusza i siostrą Oktawiana (por. P l u t a r c h, *Żywoty sławnych mężów (z żywotów równoległych)*, s. 327 (rozdz. 87, 1-2, „Antoniusz”); S w e t o n i u s z, dz. cyt., s. 82n. (rozdz. 17, 5, „Boski August”); *Dio's Roman History*, ks. LI, rozdz. 15, 6, s. 42n.

⁴⁹ Por. *Dio's Roman History*, ks. LI, rozdz. 15, 6, s. 42n.; por. też: M. G r a n t, *Kleopatra. Eine Biographie*, Gustav Lübbe Verlag, Bergisch Gladbach 1998, s. 319.

⁵⁰ Por. R o l l e r, dz. cyt., s. 83n. Przesłanką do takiego wnioskania może być jedynie argumentum ex silentio. Kasjusz Dion po 29 roku przed Chrystusem nie wspomina o nich bowiem nawet jednym słowem.

Inny uczestniczący w triumfie Oktawiana jeniec, Dyteutus, wymieniony wcześniej najstarszy brat Adiatoryksa, objął po triumfie intratny urząd kapłański. Został kapłanem anatolijskiej bogini wojny i zwycięstwa, Ma⁵¹ w kapadockiej Komanie Pontyjskiej (łac. Comana Pontica) w Azji Mniejszej. Zmarł dopiero w 34 roku po Chrystusie. Z kolei Thumelicus, syn Arminiusza i Thusneldy, który w wieku zaledwie trzech lat szedł obok matki w pochodzie triumfalnym Germanika, odbył edukację w Rawennie⁵². Z przekazu Tacyty wnioskujemy jednak, że jego życie nie było wolne od trosk. Niestety nie zachowały się odpowiednie passusy *Annales*, stąd o jego dalszych losach w Rzymie nie mamy pewnych informacji⁵³. Przypuszcza się, że stracił życie za Kaliguli⁵⁴, w każdym razie nie było go wśród żywych już w chwili, gdy Cheruskowie w 47 roku wypraszała dla siebie króla od Klaudiusza⁵⁵. Równie enigmatyczną wiedzę posiadamy na temat dalszych losów matki Thumelicusa, Thusneldy. Ernst Wallisch jest zdania, że trafiła do Rawenny wraz z synem i towarzyszyła mu w jego nauce⁵⁶. Na temat losów Zenobii po triumfie autorzy źródeł podają różne informacje. Według autora *Historia Augusta Regina Orientis* otrzymała ona od Aureliana luksusową willę w Concae, położoną niedaleko willi Hadriana w Tivoli⁵⁷. Syncellus donosi, że cesarz traktował Zenobię z wielkim szacunkiem; dowiadujemy się też, że poślubiła ona Rzymianina rangi senatorskiej⁵⁸. Według *Historia Augusta* wraz z nią przebywały w Concae jej dzieci, prawdopodobnie byli to synowie Herenian i Timolaus⁵⁹, niewykluczone, że również Waballat⁶⁰. Zonaras podaje, że Zenobia miała też przynajmniej dwie córki, z których jedna, według historyka, poślubiła cesarza Aureliana (sic!),

⁵¹ Por. *The Geography of Strabo*, ks. XII, rozdz. 3, 35, s. 438n.

⁵² Por. T a c y t, *Roczniki*, ks. I, rozdz. 58, s. 67. Na temat Rawenny jako miejsca pobytu przedstawicieli obcych rodów książęcych zob. tamże ks. II, rozdz. 63, s. 108n. (przykłady Maroboduusa i Katualdy).

⁵³ Por. tamże, ks. I, rozdz. 58, s. 67.

⁵⁴ Por. tamże. Por. też: B e n a r i o, dz. cyt., s. 177n.

⁵⁵ Por. T a c y t, *Roczniki*, ks. XI, rozdz. 16, s. 235. Tacyt podaje, że jedynym kandydatem o królewskim rodowodzie był wówczas Italikus, syn Flawusa, brata Arminiusza, urodzony w Rzymie i posiadający obywatelstwo rzymskie.

⁵⁶ Por. W a l l i s c h, dz. cyt., s. 89, przyp. 10. Trzeba jednak zaznaczyć, że nie ma źródeł, które potwierdzałyby tezę badacza. Por. B e n a r i o, dz. cyt., s. 179, przyp. 12.

⁵⁷ Por. *Historycy Cesarstwa Rzymskiego. Żywoty cesarzy od Hadriana do Numeriana*, rozdz. 30, 27, s. 350. Por. też: H a r t m a n n, *Das palmyrenische Teilreich*, w: *Die Zeit der Soldatenkaiser*, s. 372, przyp. 79.

⁵⁸ Por. G. S y n c e l l u s, *Ecloga Chronographica*, rozdz. 721, w: tenże, *Ecloga Chronographica*, red. A.A. Mosshammer, B.G. Teubner, Leipzig 1984, s. 470. Por. też: G.H. M a c u r d y, *Two Studies on Women in Antiquity: Vassal Queens and Some Contemporary Women in the Roman Empire – Portraits of Royal Ladies on Greek Coins*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1937, s. 123.

⁵⁹ Por. K o t u l a, dz. cyt., s. 129.

⁶⁰ Por. S o u t h e r n, dz. cyt., s. 160. Tej hipotezy nie potwierdza żadne źródło.

druga Rzymianina⁶¹. Autorzy antyczni odnotowują, że potomkowie Zenobii żyli w Rzymie jeszcze w czwartym wieku⁶². Zamiast śmierci znaczący awans polityczny spotkał również obu Tetryków z Galii, którzy obok Zenobii i jej synów brali udział w triumfie Aureliana. Tetryk I otrzymał dzięki Aurelianowi wysokie stanowisko w państwie; odtąd jako korektor Lukanii (łac. corrector Lucaniae) miał w swym ręku konkretną władzę⁶³. Cesarz wyróżnił również jego syna, Tetryka II, któremu nadał godność senatora⁶⁴. Jak zauważa Andreas Luther, świadectwem clementia Caesaris Aureliana było również to, że nie zacierano pamięci o cesarzach galijskich; co warte podkreślenia, nie zakazywano również kontynuowania kariery administracyjnej urzędnikom podległym cesarzom galijskim⁶⁵.

Przykłady najznamienitszych jeńców obcego pochodzenia z końca republiki i okresu pryncypatu, którzy na różne sposoby, niekiedy nawet dobrowolnie, popadali w niewolę u Rzymian, a następnie byli eksponowani w pochodach triumfalnych, pokazują, że częściej aniżeli za czasów pełnej republiki rezygnowano w omawianym czasie ze skazywania ich na śmierć. Przypadek Jana z Gischali, jednego z judejskich przywódców powstania antyrzymskiego, któremu wprawdzie oszczędzono życie, ale osadzono go w więzieniu, gdzie (prawdopodobnie) dożył ostatnich lat⁶⁶, nie należał, jak zaświadcza zachowane źródła, do najczęstszych. Nieskazywanie na śmierć wspomnianych zacnych jeńców barbarzyńskich, a więc darowanie im życia, nie musiało oznaczać, że pozostawali oni do końca życia pod strażą. Rzymianie często umożliwiali im normalne funkcjonowanie w swoim państwie, edukację czy dalszy rozwój zgodnie z indywidualnymi predyspozycjami, a nawet zdobycie obywatelstwa

⁶¹ Por. *Ioannis Zonarae Epitome Historiarum*, ks. 12, rozdz. 27, s. 152n.

⁶² Por. E u t r o p i u s z, dz. cyt., ks. 9, rozdz. 13, s. 232; *Historycy Cesarstwa Rzymskiego. Żywoty cesarzy od Hadriana do Numeriana*, rozdz. 27, 2, s. 350. Na temat domniemanych potomków Zenobii zob. A. B a l d i n i, *Discendenti a Roma da Zenobia?*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 30(1978), s. 145-149.

⁶³ Por. *Boski Aurelian*, w: *Historycy Cesarstwa Rzymskiego. Żywoty cesarzy od Adriana do Numeriana*, rozdz. 39, 1, s. 391 (por. też: A u r e l i u s z W i k t o r, dz. cyt., rozdz. 35, 5, s. 85; E u t r o p i u s z, dz. cyt., ks. IX, rozdz. 13, s. 232). W innym miejscu *Historia Augusta*, w biografii Tetrykusa (por. *Trzydziestu pretendentów*, rozdz. 24, 5, s. 348), zachowała się informacja, że została mu powierzona funkcja „corrector totius Italiae”, co oznaczałoby, że miał on kontrolę nad całą Italią. W związku z tą rozbieżnością opinie badaczy są podzielone. Zdecydowana większość uważa, że w grę wchodziło raczej stanowisko niższe, to jest „corrector Lucaniae” (por. m.in. I. K ö n i g, dz. cyt., s. 179; K o t l a, dz. cyt., s. 129; W a t s o n, dz. cyt., s. 95; H a r t m a n n, *Das palmyrenische Teilreich*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2001, s. 416; W. E c k, *Geschichte der Stadt Köln: Köln in römischer Zeit*, Greven, Köln 2004, s. 580; A. L u t h e r, *Das gallische Sonderreich*, w: *Die Zeit der Soldatenkaiser*, s. 338).

⁶⁴ Por. *Boski Aurelian*, rozdz. 39, 1, s. 391.

⁶⁵ Por. L u t h e r, dz. cyt., s. 338.

⁶⁶ Por. J. F l a w i u s z, dz. cyt., ks. VI, rozdz. 9, 4, s. 387.

rzymskiego. Jeńcy nie tylko nie odrzucali oferowanej im szansy, ale nierzadko sami o nią prosili. Niektórzy, jak Dyteutus, Baton, Zenobia czy Tetrykowie, żyli w dostatku. Byli również tacy, którzy otrzymywali obywatelstwo rzymskie i wysoko awansowali. Jak zaświadcza przykład Juby II, za sprawą specjalnych starań cesarza jeniec mógł otrzymać gruntowną edukację, awans do grona ludzi bezpośrednio związanych z cesarzem, a nawet odzyskać władzę w królestwie ojca. Zdarzało się, że jeńcy triumfalnie wchodzili w związki małżeńskie w Rzymie. Integracja w społeczeństwie rzymskim była zatem z ich perspektywy możliwa, a nawet pożądana. Jak pokazują przykłady, postawa taka nie musiała oznaczać rezygnacji z godności osobistej. Cesarze nader często okazywali swoją łagodność i oszczędzali życie tych, którzy w różny sposób przeciwstawili się władzy rzymskiej.

Ilustracją zarówno zmiany w traktowaniu jeńców barbarzyńskich, jak i łański cesarskiej był los jednego z najpoważniejszych wrogów Rzymu w pierwszym wieku po Chrystusie – Karatakusa (łac. Caractacus), wodza celtyckiego plemienia Katuwelaunów (łac. Catuvellauni). Od 43 roku dowodził on akcją zbrojną w Brytanii skierowaną przeciwko Rzymianom podbijającym wyspę pod rozkazami Aulusa Plaucjusza⁶⁷. Po przegranej bitwie, w której poległ brat Karatakusa Togodumnus, jemu samemu udało się zbiec w poszukiwaniu wsparcia od Silurów, a następnie od Ordowików. Kiedy w wyniku bitwy stoczonej z Rzymianami pod dowództwem Publiusza Ostoriusza Skapuli (łac. Publius Ostorius Scapula), nowego wodza rzymskiego oddelegowanego do stłumienia powstania antyrzymskiego w Brytanii i jednocześnie ówczesnego jej namiestnika, Karatakus ponownie zdołał uciec, udał się do królowej Brygantów Kartymandui, w nadziei na azyl. Ta jednak w myśl umowy klientelnej z Rzymem oddała zbiega w ręce zwycięzców⁶⁸ (2). Do niewoli, oprócz samego

⁶⁷ Aulus Plaucjusz (łac. Aulus Plautius) był konsulem w 29 roku po Chrystusie. Po podboju Brytanii i przekształceniu jej w prowincję rzymską stał się jej pierwszym namiestnikiem w latach 43-46 po Chrystusie (por. T a c y t, *Żywot Juliusza Agrykoli*, rozdz. 14, 1, w: tenże, *Dziela*, s. 630). W nagrodę za ten militarny sukces został w roku 47 wynagrodzony przez senat, na wniosek cesarza, owacją (łac. ovatio) (por. t e n ż e, *Roczniki*, ks. XIII, rozdz. 32, s. 292; S w e t o n i u s z, dz. cyt., s. 220n. (rozdz. 24, 3, „Boski Klaudiusz”); *Dio's Roman History*, ks. LXI, rozdz. 30, 2, t. 8, s. 6n.; E u t r o p i u s z, dz. cyt., ks. IX, rozdz. 13, s. 232; zob. też: B a l b u z a, *Triumfator. Triumfi i ideologia zwycięstwa w starożytnym Rzymie epoki cesarstwa*, s. 46, (przyp. 140), 62, 84-86, 242. Był to ostatni przypadek przyznania tej nagrody osobie niezwiązanej bezpośrednio z rodziną cesarską (por. też: A.R. B i r l e y, *The Fasti of Roman Britain*, Clarendon Press, Oxford 1981, s. 37-40; t e n ż e, *The Roman Government of Britain*, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 17-25. Na temat kampanii Aulusa Plaucjusza w Brytanii zob. *Dio's Roman History*, ks. LX, rozdz. 19-21, t. 7, s. 413-423; D. B r a u n d, *Ruling Roman Britain: Kings, Queens, Governors and Emperors from Julius Caesar to Agricola*, Routledge, London 1996, s. 109-117. Na temat ustanowienia prowincji zob. J. C r e i g h t o n, *Britannia: The Creation of a Roman Province*, Routledge, London 2006.

⁶⁸ Por. T a c y t, *Roczniki*, ks. XII, rozdz. 36; ks. 12, rozdz. 40, s. 260-263; t e n ż e, *Dzieje*, ks. 3, rozdz. 45, w: tenże, *Dziela*, s. 507. Na temat królowych, między innymi Brytanii, zob. P. K e h n e,

Karatakusa, dostała się jego rodzina – żona, córki i bracia⁶⁹. Po przybyciu do Rzymu Karatakus nie musiał obawiać się upokorzenia, które towarzyszyło jeńcom wiedzionym w pochodzie triumfalnym, gdyż ten odbył się wcześniej, w roku 44⁷⁰. Tacyt przytacza wspaniałą mowę, którą przedstawiciel Brytanii miał wygłosić do Klaudiusza, wypraszając okazanie łaski i zachowanie przy życiu (3): „Gdyby moje umiarkowanie w powodzeniu równe było mojemu szlachectwu i stanowisku, byłbym raczej jako przyjaciel niż jako jeńiec do tego miasta przybył, a ty, cesarzu, nie wzbraniałbyś się zawrzeć przymierza i pokoju z człowiekiem, pochodzącym od sławnych przodków i władającym tak licznymi ludami. Obecny mój los jak mnie hańbę, tak tobie chwałę przynosi. Posiadałem konie, mężów, broń, skarby – cóż dziwnego, że nie chciałem ich stracić? Jeżeli bowiem wy pragniecie wszystkim rozkazywać, czyż z tego wynika, żeby wszyscy mieli przyjmować niewolę? Gdybym się zaraz był poddał i tobie został wydany, ani mój los, ani twoja sława nie byłaby zajaśniała, a po moim straceniu nastąpiłoby zapomnienie; natomiast jeśli mnie przy życiu zachowasz, będę twej łagodności przykładem. Na te słowa Cezar (tj. Klaudiusz – przyp. K.B.) ułaskawił tak jego, jak żonę i braci”⁷¹. Cesarz dał się bez trudu przekonać argumentacji brytańskiego jeńca. Karatakus wraz ze swoją żoną i dziećmi najprawdopodobniej spędził resztę życia w Rzymie. Według Kasjusza Diona, przechadzając się pewnego dnia po mieście, oszołomiony wielkością i wspaniałością budowli stolicy imperium, miał dać wyraz zdziwieniu, jak to możliwe, że Rzymianie, którzy posiadają tak wiele, pożądamy skromnych brytańskich chatynek⁷².

„Babska władza” u ludów ościennych w ujęciu historiografii rzymskiej, Wydawnictwo Vis, Poznań 2002.

⁶⁹ Por. T a c y t, *Roczniki*, ks. XII, rozdz. 35, s. 260.

⁷⁰ Por. S w e t o n i u s z, dz. cyt., s. 215 (rozdz. 17, 3, „Boski Klaudiusz”); *Dio’s Roman History*, ks. LX, rozdz. 23, 1, s. 424n.; E u t r o p i u s z, *Brewiarium od założenia miasta*, ks. IX, rozdz. 13, s. 232; por. też: T a c y t, *Dzieje*, ks. III, rozdz. 45, s. 507 (historyk ironicznie pisze tu o Karatakusie, który – po jego wydaniu Rzymianom przez Kartymanduę – miałby uczynić pełnym triumf Klaudiusza; por. H. H e u b n e r, *P. Cornelius Tacitus, Die Historien*, t. 3, Winter Verlag, Heidelberg 1972, s. 114).

⁷¹ T a c y t, *Roczniki*, ks. XII, rozdz. 37, s. 261.

⁷² Por. *Dio’s Roman History*, ks. LXI, rozdz. 33, 3c, s. 22n.